

HZ. MUSA VE SALİH KUL KISSASINDAN HAREKETLE NECMUDDİN-İ KUBRA’NIN MÜRŞİD-MÜRİD İLİŞKİSİ ANLAYIŞI ÜZERİNE

Enes RENÇBER*

Öz

Kur’ân-ı Kerim insanların, kendisinden dersler çıkarmasını ve çıkaracağı bu derslerden hareketle hayatlarını Allah’ın razı olacağı bir şekilde sürdürmelerini istemektedir. Kur’ân-ı Kerim’in birçok ders verme yöntemi vardır. Bu yöntemlerden bir tanesi de kıssalardır. Kıssalar öğüt ve nasihat verme bakımından çok etkili bir yoldur. Hz. Musa ve Salih Kul kıssası da içerisinde barındırdığı mesajlar bakımından Kur’ân-ı Kerimde bahsedilen kıssalardan sadece bir tanesidir. Bu kıssa genellikle tasavvuf çevreleri tarafından ele alınmış ve öğretilerine kaynak olarak gösterilmiştir. Bu kıssayı ele alan ve öğretisine kaynak olarak gösterenlerden biri de kubreviyye tarikatının kurucusu olan Necmuddin-i Kubra’dır. O’nun yorumlarında, ilim talebesi olan bir öğrencinin, kendisini hakikat bilgisine ulaştırmaya çalışan hocasına karşı, tasavvuf diliyle söyleyecek olursak; müridin mürşidine karşı olan münasebeti ve mürşidin hakikat bilgisini arayan müridine karşı olan tutumunun ön plana çıktığını söylemek mümkündür.

Anahtar kelimeler: Hz. Musa, Salih Kul, Kıssa, Necmuddin-i Kubra, Mürşid, Mürid.

NAJMUDDIN KUBRA’S UNDERSTANDING OF THE FOLLOWER-MURSHID RELATIONSHIP WITH REFERENCE TO THE PROPHET MOSES AND AL-KHIDR PARABLE

Abstract

The Qur’an invites persons to learn lessons from the Qur’an and lead a life in line with those lessons so as to satisfy the wish of God. The Qur’an makes use of many ways to teach a lesson, one of which is the parable. The parable constitutes an effective way to provide the persons with advice and counselling. The Prophet Moses and Al-Khidr parable is just one of those parables containing various messages. This parable has been intensively covered by the Islamic Sufism communities and used as a reference for their teachings. Najmuddin Kubra, who was the founder of the Kubreviyye cult, was one of those covering the parable and using it as a reference for his teachings. It can be stated with reference to the comments of Najmuddin Kubra that the relation of a disciple of the wisdom world to his hodja, who is helping the student to reach the real truth, and the attitude of the hodja to his disciple take the center stage.

Key Words: Hz. Moses, Righteous, Parable, Najmuddin Kubra, Murshid, Follower.

* KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi

Giriş

Rabbimiz Kur'ân-ı Kerim'in birçok ayetinde insanları düşünmeye ve Kur'ân'ı anlamaya davet etmektedir. Bu davetin neticesinde Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılabilmesi için birçok ilim dalı ortaya çıkmış ve her ilim dalı kendi anlayışına göre Kur'ân-ı Kerim'i açıklamaya ve onu anlatmaya gayret göstermiştir. Tefsir ilmi de bu ilimlerden bir tanesidir.

Bazı müfessirler, bir ayeti tefsir ederken sadece bir ayetten yola çıkarak o ayetin tefsir edilmesini doğru bulmazlar. Onlar, Kur'ân-ı Kerim'in tüm ayetlerini birbiriyle bağlantılı ve birbirinin tamamlayıcısı olarak görürler. Ayrıca hadisler de Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Öte yandan bazı müfessirler ayetlerin zâhirine bakarak anlamaya çalışırken bazı müfessirler ise ayetlerin bâtınına bakarak açıklamaya çalışmışlardır. Ayetlerin bâtınına bakarak yapılan tefsirler, genelde tasavvuf ilmiyle yakından alakalı olup işâri tefsir adı altında ele alınmıştır. Ayetleri işâri manayla açıklayan müfessirlerden birisi de çalışmaya konu olarak seçilen kübreviyye tarikatının kurucusu Necmuddin-i Kubra'dır.

Hz. Musa ve Salih Kul kıssasının yer aldığı ayetler, işâri mana taşıması bakımından müfessirlerin dikkatini çekmiştir. Bu nedenle bu kıssa tasavvuf çevreleri başta olmak üzere birçok kesim tarafından ele alınıp incelenmiştir. Necmuddin-i Kubra da bahse konu olan ayetleri işâri manayla tefsir etmiş ve çıkarmış olduğu işâri manalar bir anlamda kendi öğretisine kaynaklık etmiştir. Necmuddin-i Kubra'nın yapmış olduğu işâri yorumlar, tasavvuf dairesi içinde mürşid-mürid ilişkisinin nasıl olması gerektiğine ve ilim talebesi olan bir öğrencinin, kendisini hakikat bilgisine ulaştırmaya çalışan hocasına karşı uyması gereken kurallara dair birçok ders içermesi bakımından önem arz etmektedir.

Bu çalışmada Necmuddin-i Kubra'nın; ilim talebelerine, talebe yetiştiren hocalara, mürid ve mürşitlere yönelik çıkarmış olduğu dersler ve uyulması gereken kurallar "Te'vilatu'n-Necmiyye" adlı işâri tefsirinden hareketle ele alınacak ve mürşid-mürid ilişkisi ortaya konulacaktır.

1. Necmeddin-i Kübra'nın Hayatı ve Eserleri

Asıl adı Ahmet b. Ömer b. Muhammed Necmeddin el-Kübra el-Heyveki el-Harezmi'dir.¹ Tabakat kitaplarında Necmeddin-i Kübra hakkında fazla bilgi bulunmasa da H.540'ta Harezme bağlı Heyvek köyünde doğduğu ve H. 618 tarihinde vefat ettiği kabul edilmektedir. Kendisinin birden fazla lakabı bulunmaktadır. Bunların en meşhur olanı 'Kübra'dır. Bu lakap öğrenci iken girmiş olduğu münazaralarda üstün bir zekâ örneği göstererek galip geldiği için hocası tarafından kendisine, Kur'ân-ı Kerim'de haşr gününe vurgu yapan "et-Tammetu'l-Kübra" ifadesinde zikredilen "Kübra" lakabı verilmiş olup² daha

¹ Hamid Algar, "Necmeddin-i Kübrâ", DİA, c. XXXII, TDV. Yayınları, İstanbul 2006. s. 498.

² Necmuddin Kübrâ, Fevâihu'l-Cemâl ve Fevatihu'l- Celâl, (haz. Yusuf Zeydan), Dâru Saâdi's-Sabâh, Kahire, 1993, s. 18

sonraları bu lakap kurmuş olduğu Kübreviyye tarikatına da isim olmuştur.³ Diğer öne çıkan lakabı Ebu'l- Cennab'tır.⁴

Necmuddin-i Kubra'nın el-Uşûlü'l-'Aşere, Risâle ile'l-Hâ'imi'l-Hâ'if min Levmeti'l-Lâ'im, Âdâbü's-Sûfiyye ve Fevâ'ihu'l-Cemâl ve Fevâ'ihu'l-Celâl gibi tasavvufa dair birçok eseri bulunmaktadır.⁵ Kaynaklarda müfessirin ayrıca tasavvufla yakından alakalı olan on iki ciltlik 'Aynü'l-Hayât diğer adıyla Te'vilatu'n-Necmiyye adında tefsir kitabının olduğu nakledilmektedir.⁶ Bu eserde müfessir, Kur'an ayetlerinden hareketle müridin mürşidine karşı olması gereken tutumunu ön plana çıkarmıştır. Müfessir bu tutumunu Kehf suresinin 60-82. ayetlerinde geçen Hz. Musa ve Salih Kul kıssası başta olmak üzere birçok ayetin tefsirinde de ön plana çıkarmıştır. Kehf suresinin bahsi geçen ayetlerinden hareketle müfessirin, müridin mürşidine karşı tutumunu yansıttığı bu kıssa ele alınacaktır.

2. "Kıssa" Kavramının Sözlük ve Terim Anlamları

"Kıssa" kelimesi Arapça'da, "k-s-s" harflerinden türemiş bir kelimedir. Tekili "kıssa", çoğulu ise "kasas'tır." Bu kelime sözlüklerde " hikâye, haber, durum, mevzu vs. gibi manalara gelmektedir.⁷ "Kıssa" terim olarak; "*bir kimsenin izini sürüp ardından gitmek*"⁸ "*bir kimseye bir haber veya sözü bildirmek*" gibi mânalara geldiği gibi; "*bir kimse yahut bir şeye ait hadiselerin adım adım, nokta nokta takip edilerek anlatılması/hikâye edilmesi ve bu niteliği taşıyan hikâye*" anlamlarına da gelebilmektedir.⁹

"Kasas" kelimesi isim olup mastar manası da taşıyabilmektedir. Ayrıca "kasas" kelimesiyle aynı anlama gelen "kıssa" ve çoğulu "kisas"ın, Kur'an'da kullanıldığı ve bunların Kur'an'ın ifadesiyle "kasas" kategorisine giren tüm kısımlara özel ad olarak kullanıldığı da dile getirilmiştir.¹⁰

³ Algar, "Necmeddîn-i Kübrâ", c. XXXII, s.498,500.

⁴ Necmeddîn-i Kübrâ, bu lakabın kendisine Hz. Peygamber tarafından verildiğini nakletmektedir. Şöyle ki; kendisi İskenderiye'de bir âlimden hadis dinlerken gaybet halinde Hz. Peygamberi ve yanında Hz. Ebubekir'i gördüğünü, Hz. Peygambere künyesinin ne olduğunu sorması hususunda ilham aldığı ve bu durum üzerine Hz. Peygamberin kendisine Ebu'l- Cennab lakabını verdiğini söylemektedir. Daha geniş bilgi için bkz. Kübrâ, Fevâihu'l-Cemâl, s. 17.

⁵ Algar, "Necmeddîn-i Kübrâ", c. XXXII, s.500.

⁶ Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osmân, Siyeru E'lâmi'n-Nubelâ, (thk. Memûn es-Sâğercî), Beyrût, 1982, c.XXII, s.112.; Fakat bu eserin Necmeddin Kübra'ya ait olduğu hususunda birçok farklı yorum bulunmaktadır. Daha detaylı bilgi için Bkz. Algar, "Necmeddîn-i Kübrâ", c. XXXII, s.500.; Süleyman Ateş, Üç Müfessir Bir Tefsir, AÜİFD, Yıl: 1970, Sayı XVIII, s.86-89.

⁷ İbn Manzur, *Lisanu'l- Arab*, Daru's-Sadr, Beyrut, 1955, c. VII, s.74.; Muhammed b. Ya'kûb Firuz Abâdî, *El-Kâmûsu'l-Muhît*, Müessesetu'r-Risale,Beyrut H. 1426/ M. 2005, s.627.

⁸ Bkz. Kehf, 18/62; Kasas, 28/11; Ebû 'Abdirrahmân Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-'Ayn*, Daru'l- Kutubi'l- İlmiyye, Beyrut H. 1424/ M. 2003, c. III, s.395-396; Rağîb El- Isfahânî, *Müfredat fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, Daru'l- Ma'rife, Beyrut Ts., s. 404.; Muhammed B. Abdurrezzak Ez- Zebidi, *Tacu'l-Arus*, Tab'atu'l- Kuveyt, Kuveyt H. 1399/ M. 1979, c. XVIII, s.98.

⁹ Asım Efendi, *Kamusu'l- Muhit Tercemesi*, İstanbul 2014, c. III, s.2941.; İdris Şengül, "Kıssa", DİA, c. XXV, TDV. Yayınları, Ankara 2002. s.498.

¹⁰ İdris Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, Işık Yayınları, İzmir, 1994, s. 43.

Genel olarak “kıssa”, “takip etmek, izini sürüp ardınca gitmek, iz takip etmek” anlamlarına istinaden, “insanların ibret almalarını ve hidayete ulaşmalarını sağlamak amacıyla, çoğunlukla zaman ve mekândan soyutlanmış, önceki peygamberler ve kavimler ya da geçmiş toplumlarla ilgili Kur’ân’da anlatılan olaylar” şeklinde tanımlanmaktadır.¹¹

Netice olarak “kıssa” kelimesinin olduğu gibi sözlüklerde geçmemesi, kelimenin birden fazla manaya gelmesine ortam hazırlamıştır. İz sürmek, haber vermek, takip etmek vs. gibi sözlük manalarının yanında “geçmiş topluluklar ile alakalı haber vermek” bu kelimenin terim manalarından yalnızca bir tanesidir.

3. Hz. Musa ve Salih Kul Kıssasına Kısa Bir Bakış

Hz. Musa ve Salih Kul¹² kıssası Kehf suresinin 60-82. ayetleri arasında geçen ve içerisinde açıklanmaya muhtaç birçok olayı barındıran bir kıssadır.

Hz. Peygamber’den gelen bilgilere göre Hz. Musa kavmine sohbetinde bulunurken kendisine yöneltilen “insanlar içinde en bilge olanı kimdir” sorusuna “benim” cevabını verince Yüce Allah kendisine, “senden daha bilgili salih bir kulum var” hitabında bulunmuş ve ardından Hz. Musa kendisinden daha bilgili bu kişiyi aramaya koyulmuştur.¹³ Yanında arkadaşıyla beraber bu kişiyi aramaya koyulan Hz. Musa, uzun bir yolculuktan sonra Yüce Allah’ın tarif ettiği yerde bilge kişiyi bulup kendisiyle arkadaş olmak ve ilminden istifade etmek istemiş, fakat o bilge kişiden “*sen benimle arkadaş olmaya sabredemezsin*” karşılığını alınca, Hz. Musa her ne olursa olsun sabredeceğine dair o’na söz vermiş ve ilim yolculuğu böylece başlamıştır. İlk yolculuklarında Hızır’ın Hz. Musa ile birlikte bindikleri gemiye sebepsiz yere zarar vermesi, Hz. Musa’nın istemsiz bir şekilde tepki vermesine neden olmuş ve bu durum daha yeni yol arkadaşı olan Hızır’ın Hz. Musa’yı uyarması ve Hz. Musa’nın verdiği sözü hatırlamasıyla ilim yolculuğu kaldığı yerden devam etmiştir. Daha sonra Hızır’ın suçsuz yere bir çocuğu öldürdüğünü gören Hz. Musa, birincisinden daha şiddetli bir şekilde Hızır’a karşı gelmiş ve yine Hızır’ın uyarısıyla verdiği sözü hatırlayıp susarak yolculuklarına devam etmişlerdir. Son olarak aç ve susuz olarak uğradıkları köy halkının kendilerine yüz çevirmelerine karşılık Hızır’ın, köyün yıkık bir duvarı onarması ve yine Hz. Musa’nın bu duruma karşı gelmesi Hızır açısından bardağı taşıran son damla olmuş ve böylece ilim yolculuğu burada son bulmuştur. Fakat bu yolculukta açıklanmaya ihtiyaç duyulan üç farklı olay cereyan etmiştir. Hızır bu olayları tek tek neden yaptığını açıklayınca Hz. Musa olayların iç yüzlerini anlamış ve böylece birbirlerinden ayrılmışlardır.¹⁴

¹¹ Mennâ’ El- Kattân, *Mebâhis fî Ulûmi’l-Kur’ân*, Mektebetu Vehbe, Kahire Ts., s.300.

¹² Kehf suresi 60-82. Ayetler arasında geçen Hz. Musa ve Salih Kul kıssasında adı net olarak zikredilmeyen “Salih Kul” hadislerde, tefsir kaynaklarında ve İslam kültüründe “Hızır” olarak geçtiği için bizde çalışmamızın kalan kısmında Salih Kul yerine “Hızır” adını kullanmayı uygun görmekteyiz.

¹³ Buhari, “*İlim*”, 45.

¹⁴ Daha geniş bilgi için bkz. Kehf suresi 60-82. Ayetler.

4. Mürşid-Mürid Kavramları

Mürşid kelimesi, sözlükte “doğru yolu göstermek, yönlendirmek, yöneltmek, bilgi vermek ve öğütlemek” anlamların gelen (ارشاد) fiilinden türemiştir.¹⁵ Mürşid yerine; Şeyh, tarikat piri, üstad, baba, dede gibi adlar da kullanılmaktadır.¹⁶ Kaynaklarda şeyh ve mürşid kavramları eş anlamlı olarak ele alındığı için çoğunlukla şeyh kavramı üzerinden mürşid kavramı açıklanmaya çalışılmıştır.¹⁷

Tasavvuf alanında eserler ortaya koyan Hasan Kamil Yılmaz mürşid hakkında şunları nakletmektedir: Mürşid, müritlerinin bütün özelliklerini ve kabiliyetlerini göz önünde bulundurarak, herkese ayrı ayrı yol gösterir. Mürid'in mizacındaki sertliği tedricen izale etmeye çalışır. Müridin teslimiyeti tam ise, çabucak yol alır, olgunlaşır ve “kalp safâsı”na ulaşır. Ona göre mürşid, kitap ve sünneti iyi bilen bir âlim olmalıdır. Fakat her âlim şeyh olamaz. Bunun için mürşid olacak kişinin kemal sıfatlarıyla donanmış, dünya ve makam sevgisinden geçmiş, az yeme, az uyuma, az konuşma ve halvet gibi, namaz, oruç ve zikir gibi nafil ibadetlerle nefsini arıtmış, Allah ve Resulü'nün ahlakıyla ahlaklanmış bir kimse olması gerekir.¹⁸

“İradesi, isteği olan kişi” mânasına gelen Mürid kavramı ise, tasavvuf terimi olarak; Tasavvuf yolunu tutmaya veya tarikata girmeye karar veren yahut bir şeyhe bağlı bulunan kişi¹⁹ ve iradesini Hakkın ve şeyhinin iradesine teslim etmiş kimse²⁰ anlamında kullanılmaktadır. Tarikat geleneğinde mürit yerine derviş, talip, fakir, ihvan ve ashap adları da kullanılır.²¹ İlk sûfiler mürid terimini, “Hakk’a giden yolda kararlı ve sağlam bir irade ortaya koyan kişi” anlamının yanı sıra “iradesi olmayan kul” mânasında da kullanmışlardır.²²

Mürşid-mürid olgusu tasavvuf geleneğinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Bu gelenek içinde Müridin mürşidine karşı olan tutumu kendisini aynı derecede olgunluğa erdirmekte, insanın olgunluğa ulaşması için rehber ihtiyacının olduğu bir gerçektir. Tasavvuf geleneğinde kişiyi olgunluğa ulaştıran rehber ise mürşittir. Tasavvuf tarihinde birçok mürşid hayatını insanların olgunluğa erişmesi için adanmış ve bu yolda birçok mürşid

¹⁵ Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Faris b. Zekeriyâ İbn Fâris, Mu'cemü mekâyisi'l-luga, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1979, s. 398.

¹⁶ Ömer Faruk Altıparmak, *Tarikat Geleneğinde Mürit-Mürşit İlişkisi*, HÜİFD, Yıl: 10, Sayı 14, s. 2.

¹⁷ Bkz. Hasan Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2004, s. 185.; Reşat Öngören, “Şeyh”, DİA, c. XXXIX, TDV. Yayınları, İstanbul 2010. s. 50.

¹⁸ Yılmaz, A.g.e, s. 186.

¹⁹ Süleyman Uludağ, “Mürid”, DİA, c. XXXII, TDV. Yayınları, İstanbul 2006. s. 47.

²⁰ Yılmaz, A.g.e, s. 187. ; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1991, s. 353.

²¹ Altıparmak, A.g.m, s. 1.

²² Uludağ, “Mürid”, DİA, c. XXXII, s. 48.

yetiştirmişlerdir. Bunlardan biri de çalışmaya konu olan Kübreviyye tarikatının kurucusu Necmeddin-i Kübra'dır.²³

Necmeddin-i Kübra, işâri tefsir özelliği taşıyan Te'vilatu'n-Necmiyye adlı eserinde Kehf suresinin 60-82. ayetlerini tefsir ederken Hz. Musa ve Hızır kıssasından hareketle mürşid-mürid ilişkisinin nasıl olması gerektiğine dair önemli bilgiler vermektedir. Verilen bu bilgilerin neler olduğu ve Necmeddin-i Kübra'nın kendisinde, mürşid-mürid ilişkisinin nasıl bir öğreti olarak yer edindiği işâri tefsirinden hareketle hem mürşide hem de müride bakan yönleri başlıklar halinde ortaya konulacaktır.

4.1.Yol Arkadaşının Önemi, Yolculuğun Amacı ve Sadâkat

İnsanın hedefine ulaşması açısından seçmiş olduğu yol, muhakkak büyük bir önem arz etmektedir. Fakat seçilen yoldan da önemli olan bir unsur vardır, o da kişinin birlikte yolculuğa çıkacağı arkadaşı ve yolculuğu niçin yapacağıdır. Nitekim Necmeddin-i Kübra, bahse konu olan kıssanın geçtiği Kehf suresinin 60. Ayetinde geçen "*Hani Mûsâ beraberindeki gence şöyle demişti: "İki denizin birleştiği yere varıncaya kadar durmayacağım, ya da uzun zaman gideceğim"*²⁴ ifadesindeki iki denizin birleştiği yerden kasıt şeyh ve müridin buluşmasıdır diyerek ayetin birkaç duruma işaret ettiğini savunmaktadır. Bunlardan birincisi; yolculukta önemli olan, yoldan önce yolda yürüyeceğin dostu seçmektir. İkincisi; eğer yolculuk yapılacaksa bir kişinin emir veren konumunda diğerinin ise bu emri yerine getiren memur konumunda olması gerekmektedir. Üçüncüsü; yolculuğun amacı, zorluğu ve ne kadar süreceğinden yol arkadaşının haberi olmalı ki her ne olursa olsun arkadaşının yanında durabilsin. Sonuncusu ise; sadık bir öğrenci olabilmenin şartı niyetini kendisine rehber edinmiş olduğu mürşidinin hizmetinde olması, maksadına ve zaferine ulaşmadığı müddetçe orayı terk etmemesi gerekir aksi takdirde ömrü boyunca öğrenci olarak kalır. Çünkü mürşidin talebi gerçek manada hakkın talebi gibidir.²⁵

Görülmektedir ki Necmuddin-i Kubra'ya göre müridin gideceği yoldan ziyade o yola kiminle çıkacağı ve hedefinin ne olduğu daha büyük bir önem arz etmektedir. Yol arkadaşının gidilecek yolun zorluğuna ve meşakkatine katlanabiliyor olması, yolculuğun selameti için çok önemlidir. Aksi takdirde yoldan haberi olmayan bir kimsenin, kişiyi yarı yolda bırakmayacağını kimse garanti edemez.

Mürid- Mürşid ilişkisinde sadakatin de çok önemli bir yeri vardır. Tasavvuf geleneğine göre müridin bir şeyhe intisab etmeyi istemedeki maksadının olgunlaşma olması gerekir. Maksadına ulaşabilmesi için de Hz. Musa'nın bu konuda göstermiş olduğu sadakati göstermelidir. "*İki denizin birleştiği yere varıncaya kadar durmayacağım, ya da uzun zaman gideceğim"*²⁶ ifadesi ne olursa olsun ne kadar sürerse sürsün Hz. Musa'nın çıktığı yola sadık

²³ Necmeddin-i Kübra'nın yetiştirmiş olduğu mürşitler için bkz. Süleyman Gökbulut, "*Necmeddin Kübrâ ve Kübrevilik*", Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2009. s.114-154.

²⁴ Kehf, 18/60

²⁵ Necmuddin El- Kubra, *Te'vilatu'n-Necmiyye*, Daru'l- Kutubi'l- İlmiyye, Beyrut 2009, c. IV, s. 142, 143.

²⁶ Kehf, 18/60

kalacağı ve hedefine ulaşmak için elinden gelen her türlü gayreti göstermesi bakımından da mürşid-mürid ilişkisine dair dersler içermektedir.

4.2. Teslimiyet, Mürşide Bağlılık ve Sohbet Devamlılık

Teslimiyet ve mürşide bağlılık tasavvuf öğretisi içinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Mutasavvıflara göre müridin, mürşidine teslimiyet göstermeden tasavvuf dairesinde mertebe kat edebilmesi düşünülemez. Nitekim Necmuddin-i Kubra “*Onlar iki denizin birleştiği yere varınca balıklarını unuttular. Balık denizde yolunu tutup kayıp gitti*”²⁷ ayetinin vermek istediği mesajı şu şekilde ifade etmektedir. Ona göre sadık bir mürid, kâmil bir mürşidin yoluna hizmet etmeye ve bu yola girmeye niyet ederse şunu iyi bilmelidir: Mürid kendini dünyadan ve onun süslerinden uzaklaşmış, nefsin istek ve arzularını terk etmiş bir şekilde kalbini bir balık gibi şeyhine teslim etmelidir. Ona göre ayette geçen “Yemekten(Balık)” kasıt ise şeyhin sohbetidir. Anlaşılmaktadır ki Necmuddin-i Kubra’ya göre mürid faydasız işlerle meşgul oldukça ve maksadından uzaklaştıkça aynı zamanda şeyhin sohbetinden de uzaklaşır. Bu durum ise müridi gıdasız bırakır.²⁸

Mürid mürşidine teslimiyet gösterdikten sonra onu bu yoldan alı koyacak engellere de dikkat etmesi gerekmektedir. Nitekim Necmuddin-i Kubra bu konuda “*Oradan uzaklaştıklarında Mûsâ beraberindeki gence ‘Öğle yemeğimizi getir, bu yolculuğumuzdan dolayı çok yorgun düştük’ dedi.*”²⁹ “*Öğle yemeğimizi getir yiyelim*” deyince genç arkadaşı ona: “*Gördün mü? Kayaya sığındığımız sırada balığı unutmuşum. –Doğrusu onu sana söylememi bana ancak şeytan unutturdu- Balık şaşılacak bir şekilde denizde yolunu tutup gitmişti*”³⁰ ayetlerinden yola çıkarak ayette geçen “kayayı”, müridi şeyhin sohbetinden uzaklaştıran “nefse”; balığı, “kalbe”; şeytanı ise “kişinin en zor zamanında terkedilmesine” benzetmekte “*denizde yolunu tutup gitmeden*” kastın ise müridin kalpsiz bir şekilde yürümesi olduğunu vurgulayarak, dikkatleri müridin mürşidine bağlı kalması gerektiğine ve sohbetinden uzaklaşmaması gerektiğine dikkat çekmektedir.³¹

Müridin, mürşidinin sohbetinden uzaklaşması beraberinde bir takım sıkıntıların oluşmasına kapı aralayabilmektedir. Bu durum beraberinde müridi uyaracak bir takım uyarıcıları da beraberinde getirebilmektedir. Nasıl ki balığın suya girdiğini fark ettiklerinde “Hz. Musa: “*İşte aradığımız bu idi*” dedi. Bunun üzerine tekrar izlerini takip ederek gerisin geri döndüler.”³² İfadesi bir uyarı vazifesi görüyorsa, müridi de mürşidinin sohbetinden ayrıldığı zaman uyaracak bir takım işaretler olabilir. Mürid bu işaretlerden yola çıkarak geri dönmeli ve asıl aradığı şeyin arkasından emin adımlarla gitmelidir. Aranılan şeyin ne olması gerektiği hususunda Necmuddin-i Kubra şunları dile getirmektedir: O, ayette ifade edilen

²⁷ Kehf, 18/61

²⁸ Necmuddin El- Kubra, *Te'vilatu'n-Necmiyye*, c. IV, s. 143, 144.

²⁹ Kehf, 18/62

³⁰ Kehf, 18/63

³¹ Necmuddin El- Kubra, *Te'vilatu'n-Necmiyye*, c. IV, s. 144.

³² Kehf, 18/64

aranılan şeyi, aslında kâmil şeyhin sohbeti ve kalbin onun yoluna girmesi olarak aktarmakta ve geri dönmeyi ise müridin şeyhin sohbetine ve hizmetine dönüşü olarak görmektedir.³³

4.3.Edep

Edep, her insanda olması gereken ulvi bir özelliktir. Bu kavram tasavvuf öğretisi içinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Kişinin makamı ve mevkii ne olursa olsun edep olmadıktan sonra öğrendiği şeylerin dahi çok fazla bir kıymeti kalmamaktadır. Nitekim Yunus Emre şiiirinin birinde “Girdim ilim meclisine, eyledim kıldım talep, Dediler ilim geride, illa edep illa edep” diyerek bu gerçeği ortaya koymaya çalışmıştır. Necmuddin-i Kubra ve bazı müfessirler de bu gerçekten hareketle “*Derken kullarımızdan bir kul buldular ki, biz ona katımızdan bir rahmet vermiş, kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik.*”³⁴ “*Sana öğretilen bilgilerden bana, doğruya iletici bir bilgi öğretmen için sana tabi olabilir miyim?*”³⁵ ayetlerinden hareketle iki başlığı öne çıkarmışlardır bunlardan biri ilim öğrenme edebi diğeri ise öğrenci ile ilim adamı arasındaki çizgidir. Yüce Allah’ın: “*Musa ona: Sana... tâbi olabilir miyim?*” buyruğundaki bu soru, Mürşitlerden, hidayete ulaştırmada aracı olan şeyhlerden oluşan ve onların hidayetini, terbiyesini ve şartlarını içine alan sohbet ehline karşı, müridin edebine işaret etmektedir.³⁶

4.4.Sabır

Sabır, rabbimizin kulları üzerinde görmek istediği ve bunu hayatlarına yansıtılmalarını istediği en önemli özelliklerden bir tanesidir. Kısaca değinmek gerekirse sabır, kişinin kendisini zorlayan ve kaldırmayı zor olan olaylar karşısında dirençli olma becerisidir diyebiliriz. Bu noktada Rabbimiz zorluklar karşısında sabır gösteren kullarına büyük bir değer verdiğini “*Allah sabredenlerle beraberdir*”³⁷, “*Allah sabredenleri sever*”³⁸ ayetleriyle ortaya koymuştur. Mutasavvıflarda bu ayetlerden hareketle olacak ki sabır kavramına ayrı bir önem vermişlerdir. Onlara göre; sabır tasavvuf yolunun olmazsa olmaz kavramlarından bir tanesidir. Kişinin hiçbir zaman aceleci olmaması, her işin neticesini sabırla beklemesi gerekmektedir. Nasıl ki “*Sen benimle arkadaşlığa asla sabredemezsin. İç yüzünü kavrayamadığın bir şeye nasıl sabredebilirsin?*”³⁹ sorusuna karşılık Hz. Musa; “*İnşaallah beni sabırlı bulacaksın. Hiçbir işte de sana karşı gelmeyeceğim*”⁴⁰ diyerek, ilim elde etme yolundaki edeb ve kararlılığı öne çıkararak sabrı vurgulamış ise işte bu nokta da mürid, seyr’ü- sülûk yolunda önüne çıkan her türlü eza ve cefaya katlanmak, karşısına çıkan her şeyi rıza ile kabullenerek bunlara sabır göstermek zorundadır.⁴¹

4.5.Hüsn-ü Zan’da Bulunma ve Sükût

³³ Necmuddin El- Kubra, *Te’vilatu’n-Necmiyye*, c. IV, s. 144.

³⁴ Kehf, 18/65

³⁵ Kehf, 18/66

³⁶ Necmuddin El- Kubra, *Te’vilatu’n-Necmiyye*, c. IV, s. 145.

³⁷ Bakara, 2/153

³⁸ Âl-i İmran, 3/146

³⁹ Kehf, 18/67-68

⁴⁰ Kehf, 18/69

⁴¹ Necmuddin El- Kubra, *Te’vilatu’n-Necmiyye*, c. IV, s. 146.

Tasavvufî düşüncenin temel esaslarından biri de Mürşid'in fiillerine, sözlerine, hallerine, hareket ve sükûn halindeki davranışlarına yerli yersiz itiraz etmemek, kendi görüş ve nazarına göre hoşlanmadığı bir muamele ile karşılaşsa bile inkâr edip kötü zanda bulunmamaktır.⁴² Nitekim Necmuddin-i Kubra; “*O da şöyle dedi: O halde eğer bana tabi olacaksan, ben sana söylemedikçe hiçbir şey hakkında bana soru sormayacaksın*”⁴³ “*Derken yola koyuldular. Nihâyet, bir gemiye bindiklerinde (adam) gemiyi deldi. Mûsâ, "Sen onu içindikileri boğmak için mi deldin? Doğrusu, şaşılacak bir iş yaptın*”⁴⁴ “*Sen benimle beraberliğe asla sabredemezsin, demedim mi?*”⁴⁵ ifadelerinin geçtiği ayetlerden yola çıkarak mürid ile mürşid arasındaki münasebete dair birçok ders çıkarmıştır. Bunlardan; Birincisi: Mürid sohbetin ve hizmetin ağırlığına sabretmeli ve ölçülü olmalı, şeyhin emir ve nehiyelerine karşı itaatkâr hükümlerine karşı teslim olmalı, onun edebiyetle edeplenmeli, terbiyesiyle terbiyelenmelidir. Velayetine iltica etmeli, inayetiyle mazhar olmalı ve hidayetiyle kurtuluşa ermelidir. İkincisi: Mürid, şeyhin bütün hareket ve duruşlarına, fiillerine, sözlerine ve hallerine hoşuna gitmese de karşı gelmemeli, onun tüm hallerine inanma çabası içinde olmalıdır. Eğer iç yüzüne vakıf olmadığı bir mesele hususunda hoşuna gitmeyen bir muamele görürse su-i zan değil aksine hüsn-ü zan beslemeli, işlerinde isabetli olduğunu düşünmeli ve kendi kendine şunu demelidir; bu benim ilmimin azlığı, aklımın yetmeyişi ve bakımımın hatalı olmasındandır. Üçüncüsü ise; soru sorma konusunda nefesine set çekmeli ona engel olmalıdır. Mürşid ona hal diliyle veya sözle bir şey açıklamadıkça hiçbir şey hakkında soru sormamalıdır.⁴⁶

Necmuddin-i Kubra, burada ön yargı ile hareket etmenin ve olayları değerlendirmede aceleci olmanın ilim talebesi olan müride bir şey kazandırmayacağını aksine kendisini bulunduğu konumdan daha geri götüreceğini haber vermektedir. Burada müride düşen mürşidine karşı hüsn-ü zan beslemesi ve olaylar karşısında kendisini kaybetmeden sükût edebilmesidir.

4.6.Mürşidin, Müridi Kabul Etme Hususunda Aceleci Olmaması

Necmuddin-i Kubra' ya göre yukarıda naklettiğimiz ayetlerden hareketle mürşidinde uyması gereken bir takım şartlar ortaya çıkmaktadır. Buna göre; şeyh, müridi kabul etmede aceleci olmamalı bilakis onun bu izzetli yolu istemedeki gayretini, hiddetini ve kalbin doğru yolda olup olmadığını imtihan etmelidir. Müjdeleyici olup nefret ettirmemelidir. Eğer onu davasında sadık görürse onu güzel bir şekilde kabul etmeli ve ona ikramda bulunmalıdır. Onu terbiye etmeli ve edeplendirmelidir.⁴⁷

⁴² Necmuddin El- Kubra, *Te'vilatu'n-Necmiyye*, c. IV, s. 147.

⁴³ Kehf, 18/70

⁴⁴ Kehf, 18/71

⁴⁵ Kehf, 18/72

⁴⁶ Necmuddin El- Kubra, *Te'vilatu'n-Necmiyye*, c. IV, s. 146-147.

⁴⁷ Necmuddin El- Kubra, *Te'vilatu'n-Necmiyye*, c. IV, s. 147.

4.7.Af Yolunu Tutma ve Nasihatte Bulunma

Hz. Musa ve Salih Kul kıssasında yaşanan olaylardan ve ayetlerin ifadesinden yola çıkarak affetmeyi; eksik ve taksirli davranışlar neticesinde ortaya çıkan hataları, merhametle, “belki düzelir” beklentisi içerisinde hoşgörü ile karşılamaktır, şeklinde açıklamak mümkündür. Nitekim ayetlere bakıldığında Hz. Musa birkaç defa kendisinin soru sormama hususunda uyarılmasına rağmen aynı hataları tekrar ettiğini, buna rağmen Hızır'ın Hz. Musa'ya hoşgörüyle yaklaştığını görebiliriz.

Konuyla alakalı ayetlere değinecek olursak yukarıda ifade edilen şeyleri daha açık bir şekilde görmemiz mümkün olacaktır. Hızır'ın Hz. Musa'yı ikazı üzerine, Hz. Musa da şu karşılığı verir: “Unuttuğum için bana çıkışma ve bu işimde bana güçlük çıkarma! dedi.”⁴⁸ “Nihâyet bir erkek çocukla karşılaştıklarında adam (hemen) onu öldürdü. Mûsâ, “Bir cana karşılık olmaksızın suçsuz birini mi öldürdün? And olsun çok kötü bir iş yaptın!” dedi.”⁴⁹ Hz. Musa'nın ikinci kez olan itirazına, Hızır (a.s.)'ın yine aynı cevabı verdiğini görmekteyiz. Âyetin ifadesiyle “Adam, “Sana, benimle beraberliğe asla sabredemezsin demedim mi?” dedi.”⁵⁰ Hz. Musa belki de yaşanan bu olaydan sonra Hızır'la olan ilim arkadaşlığını ve yolculuğunu sürdürmeyeceğini anlamıştır. Açıkça belli etmese de bu ayrılma kararının izlerini âyetin ifadesiyle şu sözlerinde bulmak mümkündür: “Mûsâ, “Eğer bundan sonra sana bir şey hakkında soru sorarsam, artık benimle arkadaşlık etme. Doğrusu, tarafımdan (dilinecek son) özre ulaştın (bu son özür dileyişim)” dedi.”⁵¹ Hz. Musa ve Hızır (a.s.) son defa şartlar üzerinde anlaştıktan sonra yollarına devam ettiler. Âyetin ifadesiyle daha sonra “Yine yola koyuldular. Nihâyet bir şehir halkına varıp onlardan yiyecek istediler. Halk onları konuk etmek istemedi. Derken orada yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar gördüler. Adam hemen o duvarı doğrulttu. Mûsâ, “İsteseydin bu iş için bir ücret alırdın” dedi.”⁵² Hızır (a.s.), gerçekleşen üçüncü itirazdan sonra yollarının ayrıldığını Hz. Musa'ya şöyle açıklar: “İşte bu birbirimizden ayrılmamız demektir. Şimdi sana sabredemediğin şeylerin içyüzünü anlatacağım.”⁵³

Necmuddin-i Kubra buraya kadar aktarılan ayetlerden hareketle mürşid-mürid ilişkisine dair birçok farklı dersler çıkarmıştır. O'na göre; Eğer mürid, itiraz etme çeşidinden mürşidine eziyet ederse veya bir şekilde ayrılık gerekirse, Mürşid bir veya iki defa olmak üzere onu affetme yolunu tutmalı ve ayrılmamalıdır. Eğer üçüncü defa itiraz tekrar ederse arkadaşlığı sonlandırılmalıdır. Aynı şekilde eğer sohbet ehlinin emrinde olan birisinin, ihtiyari veya zorunlu olarak ayrılması gerekirse, mürşidi ona nasihatte bulunmalı, itirazda bulunduğu şeylerin sırrını ve kavrayamadığı şeylerin hikmetini haber vermelidir. Ayrıca sabır gösteremediği olayların tevilini açıklamalı ki herhangi bir şekilde onu inkâr edecek bir şey kalmamalıdır.⁵⁴

⁴⁸ Kehf, 18/73.

⁴⁹ Kehf, 18/74.

⁵⁰ Kehf, 18/75.

⁵¹ Kehf, 18/76.

⁵² Kehf, 18/77.

⁵³ Kehf, 18/78.

⁵⁴ Necmuddin El- Kubra, *Te'vilatu'n-Necmiyye*, c. IV, s. 147-148.

4.8. Eleştirinin Allah İçin Olması

Eleştiri, dinin temel kaynaklarında örneklerini gördüğümüz bir davranıştır.⁵⁵ Kişi bazen kendince açıklayamadığı konuları eleştiri yaparak anlamaya çalışma yolunu seçer. Yalnız yapılan her eleştirinin doğru ve haklı bir eleştiri olduğunu söylemenin de uygun olamayacağı kanaatindeyiz. Yapılan eleştirinin yapıcı ve onarıcı bir tarafı varsa bu eleştirinin doğruluk payı vardır diyebiliriz. Fakat yapılan eleştirinin yıkıcı ve zarar verici bir tarafı varsa eleştirinin doğruluğu ve haklılığından söz edemeyiz. Yapıcı eleştiriler kişiyi genellikle olgunluğa ulaştırırken, yıkıcı ve zarar verici eleştiriler kişinin nefsi duygularla hareket etmesinden dolayı kişiyi hem kendi için hem de toplum için zararlı bir birey konumuna getirebilir.⁵⁶

Eleştiri kavramı, mürşid-mürid ilişkisinde farklı bir konumda yer almaktadır. Burada eleştiriden önce teslimiyet gerekmektedir. Eleştiri yapılacaksa dahi bu eleştirinin Allah için olması gerekmektedir. Bu gerçeği Hz. Musa ve Hızır kıssasında daha açık bir şekilde görmemiz mümkündür. Hz. Musa, Hızır'a teslimiyet göstereceğine dair söz vermesine rağmen yaşamış olduğu olaylar karşısında konumu gereği eleştiri yoluna gitmiştir. Yalnız burada dikkat edilmesi gereken nokta Hz. Musa'nın yapmış olduğu eleştirilerin, kendi nefsi için değil Allah için olduğu gerçeğidir. Çünkü yaşanan olaylar bir Peygamber'in kayıtsız kalamayacağı şeylerdir. Hz. Musa'nın kayıtsız kalamayarak eleştirdiği olayların iç yüzü ayetlerin ifadesiyle şu şekilde ifade buyurulmaktadır; *“O gemi, denizde çalışan bir takım yoksul kimselere ait idi. Onu yaralamak istedim, çünkü onların ilerisinde, her gemiyi zorla ele geçiren bir kral vardı.”*⁵⁷ *“Çocuğa gelince, anası babası mü'min insanlardı. Onları azgınlığa ve küfre sürüklemesinden korktuk. Böylece, Rablerinin onlara, bu çocuğun yerine daha hayırlı ve daha merhametli bir çocuk vermesini diledik.”*⁵⁸ *“Duvar ise şehirdeki iki yetim çocuğa ait idi. Altında onlara ait bir define vardı. Babaları da Salih bir insandı. Rabbin, onların olgunluk çağına ulaşmalarını ve Rabbinden bir rahmet olarak definelerini çıkarmalarını istedi. Bunları ben kendi görüşüme göre yapmadım. İşte senin, sabredemediğin şeylerin içyüzü budur.”*⁵⁹

Necmuddin-i Kubra bu ayetlerden hareketle şunları söylemektedir: “Müridin, şeyhinin yaptığı işleri eleştirmesi ancak Allah için olmalıdır. Mürid iyi işler yapma adına nefis ve dünyanın aldatmacasına kanmamalı, ameline kusur bulaştırmamalı, Şeyhin sohbetine devam etmeli ve ondan ayrılmayı istememelidir.”⁶⁰

Sonuç

Kur'an-ı Kerim âyetlerinin birçok amaç ve hedefinin olduğu bir gerçektir. Bu amaç ve hedeflerin en önemlilerinden bir tanesi de nasihatte bulunmaktır. Kıssalar öğüt ve nasihat

⁵⁵ Bkz.: Enfal 8/67-69; Tevbe 9/43-46, 49, 81; Nur 24/12; Tahrim 66/1-3; Abese 80/1-10.

⁵⁶ Eleştiri hakkında daha geniş bilgi için bkz.: Ahmet Abay, *Kur'an'a Göre Mü'minlerin Eleştirilebilirliği Meselesi*, KSÜİFD, Yıl: 2018, c. XVI, sayı: 32, s. 4-9.

⁵⁷ Kehf, 18/79.

⁵⁸ Kehf, 18/80-81

⁵⁹ Kehf, 18/82

⁶⁰ Necmuddin El- Kubra, *Te'vilatu'n-Necmiyye*, c. IV, s. 150.

verme bakımından çok etkili bir yoldur. Kur'ân-ı Kerim'de muhtelif surelerde birçok muhtelif kıssalar anlatılmaktadır. Bu kıssalardan bir tanesi de Hz. Musa ve Salih Kul kıssasıdır. Bu kıssaya bakıldığında ilim talebesi olan bir öğrencinin, kendisini hakikat bilgisine ulaştırmaya çalışan hocasına karşı, tasavvufi ifadeyle; müridin mürşidine karşı olan münasebeti ve mürşidin hakikat bilgisini arayan müridine olan tutumunun ön plana çıktığını görmek mümkündür.

Necmuddin-i Kubra, kendisine atfedilen “Te’vilatu’n-Necmiyye” adlı eserinde Hz. Musa ve Salih Kul kıssasından hareketle mürşid-mürid ilişkisine dair birçok ders çıkarmıştır. Mürşid, müridi kabul etmede aceleci davranmamalı aksine onun hakikat bilgisine ulaşmadaki gayretini, hiddetini ve kalbinin doğru yolda olup olmadığını imtihan etmelidir. Müjdeleyici olup nefret ettirmemelidir. Ayrıca af yolunu tutmayı ve nasihatte bulunmayı ihmal etmemelidir. Mürid ise öncelikle çıkmış olduğu yolun amacını iyi kavramış olması gerekmektedir. Daha sonra mürid, kendisini kabul eden mürşidine karşı sadâkat ve teslimiyet göstermeli ve edebe riayet etmelidir. Mürşidinin nasihatlerine kulak vermeli hoşlanmadığı bir durum söz konusu olursa da hüsn-ü zan beslemeli ve mürşidi kendisine hakikati açıklayana kadar sukut etmelidir.

Dikkat edildiğinde çıkarılan bu dersler özelde mürid ve mürşidi ilgilendirirken genelde ise tüm insanlık için mesajlar içerdiği de söylenebilir. Nitekim İslam dini; sabır, edep, hüsn-ü zan, affetme, nasihat etme vs. gibi kavramlara çok büyük bir önem vermiş ve bu kavramların kişiyi Allah'ın rızasına götüren birer aracı olarak görmüştür.

Kaynakça

- Abay, Ahmet, *Kur'an'a Göre Mü'minlerin Eleştirilebilirliği Meselesi*, KSÜİFD, Yıl: 2018, c. XVI, sayı: 32
- Algar, Hamid, “Necmeddîn-i Kübrâ”, DİA, c. XXXII, TDV. Yayınları, İstanbul 2006.
- Altıparmak, Ömer Faruk, *Tarikat Geleneğinde Mürit-Mürşit İlişkisi*, HÜİFD, Yıl: 10, Sayı: 14
- Asım Efendi, *Kamusu'l- Muhit Tercemesi*, İstanbul 2014.
- Ateş, Süleyman, *Üç Müfessir Bir Tefsir*, AÜİFD, Yıl: 1970, Sayı: 18
- el- Firuzabadi, Muhammed b. Yakub, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Müessesetu'r-Risale, Beyrut H. 1426/ M. 2005.
- el- Isfahâni, Rağıb, *Müfredat fî Fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, Daru'l- Marife, Beyrut Ts.
- el- Kattân, Mennâ', *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Mektebetu Vehbe, Kahire Ts.
- ez- Zebidi, Muhammed B. Abdurrezzak, *Tacu'l-Arus*, Tab'atu'l- Kuveyt, Kuveyt H. 1399/ M. 1979.
- Gökbulut, Süleyman, “*Necmeddîn Kübrâ ve Kübrevîlik*”, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2009.
- Halîl b. Ahmed, Ebû 'Abdirrahmân, *Kitâbü'l-'Ayn*, Daru'l- Kutubi'l- İlmiyye, Beyrut H. 1424/ M. 2003.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Faris b. Zekeriyâ, *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luga*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1979.

İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, Daru's-Sadr, Beyrut 1955.

Kübrâ, Necmuddîn, *Fevâihu'l-Cemâl ve Fevatihu'l-Celâl*, Hazırlayan: Yusuf Zeydan, Dâru Saâdi's-Sabâh, Kahire 1993.

Kübrâ, Necmuddîn, *Te'vilatu'n-Necmiyye*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2009.

Öngören, Reşat, "Şeyh", DİA, c. XXXIX, TDV. Yayınları, İstanbul 2010.

Şengül, İdris, "Kıssa", DİA, c. XXV, TDV. Yayınları, Ankara 2002.

-----, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, Işık Yayınları, İzmir 1994.

Uludağ, Süleyman, "Mürid", DİA, c. XXXII, TDV. Yayınları, İstanbul 2006.

-----, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1991.

Yılmaz, Hasan Kamil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2004.

Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Siyeru E'lâmi'n-Nubelâ*, Tahkik: Memûn es-Sâğercî, Beyrût, 1982.